

קרה עם גברבר תוקפני במיוחד, מפרוודור ירושלים, שנשלח לעונן באשמת תקיפת שוטרים. הוא היה מהלך כ"אבדאי" במוסד, סירב להישמע להוראות המדריכים, איים עליהם בכל הזדמנות בסכין. המצב הגיע לידו כך שועד עובדי המוסד כתב מכתב אל המנהל, דרש את סילוקו של הגברבר. המנהל החליט לתת לו עוד הזדמנות. עד שיום אחד החלו מגיעות ההזמנות למשפטים, על עבירות אותן ביצע הגברבר לפני שנשלח למוסד. "עכשיו", הבטיחו לו חבריו, "המנהל יפיק אותך. ימסור דו"ח כזה לביט"ה-משפט, שישלח אותך לגהנום". המנהל נהג אחרת. הוא קרא לגברבר אליו, הציע לו הסכם ג'נטלמני: הוא יבקש מהשופט לנהוג במידת הרחמים, בתנאי שהגברבר יבטיח לשפר את התנהגותו. ההסכם הצליח, הגבר בר לא הפך אמנם נער לדוגמא, אולם גישתו למדריכים השתנתה.

כאשר קיבל המנהל הנוכחי את המעון לידיו, לפני כחמש שנים, לא נמצאה בו אשה אחת. הוא החליט לשנות במידת-אפשר את המצב הבלתי-רצוי, קיבל לעבודה שלוש עובדות-מטבח, מורה אחת ואסיבת. שנתים חישפ עד אשר מצא אשה שתסכים — ותצליח — להיות אסיבת. לא פעם פנתה אליו אסיבתית כשדמעות בעיניה. כי החניכים, ברצונם לפגוע בחברה שהקימה אותם מקירבה, היו בוחרים דוקא בחוליה החלשה של החברה — האשה. לא היו אלה פגיעות גופניות, אלא מילוליות או נפשיות. לפני שבועיים, למשל, התרסבו הגברברים בגשם. המנהל פקד עליהם לעלות לחדריהם ולהחליף את הבגדים הרטובים. כמה מהם התפשטו ערומים, התעצתו בהפגנה גסה לעיני אסיבתית. גם במקרים אלה, אין בידי המדריכים כל נשק מלבד ההשפעה האישית. "האם היית קורא לאמך זונה, או מתנהג כך לפניך?" שאל המנהל. הגברבר המבויש הרכין את ראשו, אולם לא היתה ערובה כי בעוד שבוע-שבועיים לא יחזור על אותו מעשה. כי את מלחמתם נגד הרגליה-הפקרות של החניכים חייבים המדריכים לנהל מדי יום ביומו מחדש.

בריחתו של דובי

משטר ב"עונן" דומה במידה מסוימת למשטר בקיבוץ, או במחנה של הנח"ל. החניכים קמים בשש בבוקר, מסדרים את מיטותיהם לפי סדר צבאי קפדני, מטאטאים ושוטפים את חדריהם. אין הם נדרשים לרוץ ריצת-בוקר, או להתעמל. בשעה שמונה, אחרי ארוחת-הבוקר, עובדים הם ביקורת המנהל בחדריהם. משמונה עד 12 עליהם לעבוד באחד

במקום: "אתה יכול לברוח עוד פעם, אנחנו לא נרוץ אחריך. אבל כדאי לך להכניס לראש שאתה צריך להיות פה שנה-חצי. בתקופה זו אנחנו ננסה לעשות ממך בן-יארם. אם תרצה — זה ילך יותר קל. אם לא תרצה — זה ילך יותר קשה, ואולי לא ילך בכלל. האמן לי, אתה היחיד שיפסיד."

דובי זה, כפי שהסתבר לי לאחר מכן, לא היה כבשה תמימה. הוא בן משפחה ירושל-מית מן הישוב הוותיק, שהפסיק את לימודיו אחרי חמש כיתות יסודיות והחליט כי אינו רוצה גם לעבוד. הוא היה אוכל וישן בבית הוריו, מבלי לשלם פרוטה, ולעת ערב היה יוצא לגנוב ולבלות עם גברברים אחרים. גניבתו האחרונה התכבדה ב-1800 לירות. כל יישותו זעקה נגד המשטר בעונן — לא מפני שהיה קשה או רך במיוחד, אלא מפני שהיה משטר. לא העבודה שהחניכים הוותיקים התלכשו עליו היא שהבריחה אותו, אלא עצם ההכרח להיות במסגרת משמעתית כלשהי דחפה אותו מעבר לגדר התייל.

מכות על מוגרש הכדורגל

דובי דוידוביץ' ולעשרות חניכים אחרים לא היה קשה לברוח מעונן. משך רוב שעות היוב פתוח השער, ואילו גדר-התייל אינה יכולה להיות מחסום בפני השאיפה לחרות. המנהל והמדריכים יודעים זאת היטב. לדעתם, אין זה הוגן להעמיד נערים שפויים במיבתן של אפשרויות כה קלות לברוח. המנהל מכיר את הסיכון וממשיך לקבל אותו על עצמו, כסיכון הכרחי במלחמתו להחזיר את הגברבר השפוט למושב. למעשה, בטוח כמעט לגמרי כי ההלם הראשון של הכניסה למוסד ידחוף את הנער לברוח.

פעם-פעמיים נותנים לו לברוח. לא היה כמעט מקרה אחד שהברוח לא חזר לעונן — אם מרצונו החופשי, אם בידי המשטרה. במקרה שהברוח הינו מסוכן לשלום היציבור ולרכוש, חייב מנהל המוסד להודיע על הבריחה למשטרה. זכותו גם לדרוש, במקרה והברוח לא ביצע כל עבירה מחוץ למוסד, כי לא ייפתח תיק על בריחה. בזכות זאת משתמש הוא כנשק במלחמתו עם הנער. אם ישנה הנער את דרכיו, יבטל המנהל את תיק הבריחה. אחת — יובא לדין ועונשו יוחמר. שוט זה אמנם אינו לפי רוחם של פסיכולוגים מתקדמים, אולם מבחינה משמעתית הוכיח לא פעם את יעילותו בעונן.

לא מוזן ביקש אחד הנערים חופש-שבת, לפני תורו. משלא נענה, התלך מהמוסד, שב כעבור 48 שעות עם החוורים מחופשה. "מה יעשה לי המנהל — לא יתן לי סיגריות? אני מצפצף עליי!" הכריז בגאווה בפני חבריו. התבררם כיצד לראות כיצד יגיב המנהל על ההתגרות. למרות שתיק כזה זוכה לבידור משפטי רק כעבור חמישה חודשים, הובא נער זה לפני שופט תוך עשרה ימים, נשלח לחודש מאסר — דבר שלימד נערים אחרים כי לא כדאי לברוח.

הסביר המנהל את גישתו: "מוסד עונן אינו מוסד המיועד להעניש, כי אם לחנך. ולחנך א"אפשר בכלא סגור ומסוגר. את הנער השפוט או מנסים להחזיר למוסב לא עליידי העונשת המתמדת, כי אם עליידי העסקתו. אילו הפכו מוסד זה למוסד סגור לגמרי, היתה מתפתחת כאן מאורת שחיתות ורשע, ממש כבבית-ספר לפושעים."

הגברבר שמגיע למסקנה כי לא כדאי לברוח, וכי כדאי לחקק את המישחק לפי כללי המנהל, הגיע למעשה לנקודת-המיפנה. המדריכים מטילים עליו חובות רבים יותר, דורשים ממנו התנהגות קפדנית יותר ועורה מצידו בטיפול בחבריו המפגרים יותר. זוהי מלחמה קשה מאד, בין הגיונו הקר של הגברבר לבין כל הרגליו הקודמים. הוא נרתם למעמסתו, וסבל בשקט את ייסורי ההסתגלות למסגרת החברתית החדשה — עד שפתאום הוא מתפרץ ללא סיבה, כפי שקרה פעם בשעת מישחק כדורגל. על מגרש ארעי שיוחקו 12 חניכים בשהלכות רבה. לפתע, מבלי שאספיק לראות מה גרם לכך, החלו שניים מהשחקנים מת-גוששים. הם החלימו מבטים רצחניים, הלמו אחד בחזהו הערום של השני באגרופים חסרי רחמים. גם אחרי שהפרידו המדריכים ביניהם, המשיכו השניים להביע את שינאתם בקללות. אחד היה אותו כייס מפורסם, השני בחור רציני העומד בפני שיחורו. הם עצמם לא ידעו מה גרם להתפרצות הזעם. הם רק ידעו שהמתחות המצטברת היתה חייבת למצוא לעצמה פורקן.

במקרים אחרים, האלימות היא מתוכננת. כמו במקרה בו מכר אחד הנערים חגורה לחברו, תמורת שלוש לירות. הקונה שילם לירה אחת על חשבון הקניה, ובחופשתו הראשונה מכר את החגורה מבלי לשלם את עודף המחיר. המוכר התרגו על הפרה גסה זו של האתיקה המסחרית הפשוטה ביותר, ובעת שהקונה נעדר מן המקום, פרץ יחד עם חבר לתוך חדרו. היה זה, במקרה, חדר ליחיד, כי הקונה היה ידוע כהומוסקסואליסט מושבע. השניים הרסו כל דבר שמצאו בהדר, קרעו את הבגדים, תלשו מן הקיר את נקודות-החשמל. "זה ילמד איתו לכבד את המלה שלו!" הודיעו. בעל החדר ההרוס ראה את החורבן ודמו עלה לראשו. הוא ניגש לחדרו של מוכר החגורה, שכר לו חמישה תקליטים. השניים הובאו למשפט בפני המנהל.

כי בניגוד לנעשה במוסדות סגורים בחוץ-לארץ, או בבתי-הסוהר בארץ, אין לחניכי עונן בית-משפט פנימי משלהם, אשר יכול להטיל עונשים — לעתים עד הוצאה להורג — על חבר שפגע של חוק בחבר אחר. יש להם אמנם ועד, אך תפקידיו טכניים בלבד ונוגעים רק לסדרי חלוקת בגדים, קביעת תפריט ופעולות תרבות. משמעתם הפנימית אינה די חזקה, למשל, כדי להבטיח שמירה מוחלטת על העקרון שמנהל המוסד ומדריכיו משתלמים להחזיר בהם השכם והערב — כי אין בשום פנים לבצע עבירה בקירבת המוסד. לא פעם גם התמרמרו תושבי השכונה נגד קיומו של עונן בקירבתם. לאחרונה אף חריופו היחסים בין השיכון לבין חניכי המוסד, וקרה שבכאוב הנערים לבקר בקולנוע המקומי, קראו לעברם כמה מן התושבים: "פושעים!" המנהל וסגנו כינסו את חברי המועצה המקומית, הרצו בפניהם על בעיות המוסד, ביקשו את שיתוף-פעולתם בחינוך הנערים ובהבנתם. בעוד שבועיים תקיים המועצה אסיפה פתוחה לכל התושבים, בה יחזור המנהל על הרצאתו.

"יש כאן כמה בחורים", סיפר לי חניך, כששאלתי על משמעת פנימית, "שעושים צרות. רק כדי להוכיח שהם הגיבורים הכי חזקים כאן. מרביצים לילדים קטנים, בורחים מהמוסד. בי הם לא נוגעים, כי הם יודעים שיש לי חברה משלי בחוץ, שיכולים לחסל אותם יחד-יחד. אבל הנערים האחרים סובלים מהם בכל מיני דברים קטנים. פעם ידברו בינינו שצריכים לתפוס אותם כלילה ולהרביץ להם, אבל שום דבר לא יצא מזה. כי כאן כל אחד עושה בשביל עצמו."

גם חידון תנ"ך

מו כד סירדחץ, אין עונן יכול למלא את תפקידו לולא היה מצויד בכמה סתומי-בטחון, המסוגלים לשחרר מעט קיסוד ברגעים מסוכנים, כשהסור כולו מאיים להתפוצץ. ססתום כזה הוא מתן חופשה חוקית לנערים, בדרך כלל אחת לחודש. הנער מתפרץ מן המתח המשמעי והחברתי שהצטבר בקרבו, בא במגע עם העולם החיצוני. אם יש לו נערה, הוא מבקר אצלה, או שהוא מבזה בחוג משפחתו.

סתום שני היה עבודת-החוף. כאשר מגיע החניך לשלב מתקדם של משמעת פנימית והרגלי-עבודה, מסדרים לו מדריכיו עבודה בשכר, מחוץ למוסד, בתנאי שיחזור מדי ערב למוסד. משכרו עליו לשלם את הוצאות-הנסיעה ולקנות פריטים מסוימים של לבוש, אשר אין המחסן יכול לספק לו. יתרת הכסף מתויק המוסד עבורו, לקראת שיחורו. עבודה זו ממלאה גם תפקיד חיוני נוסף: היא מכניסה את הנער בהדרגה לחיים הקינים. מאחר ועונן הוכר כסניף עצמאי של הנוער העובד, מצויד הנער גם בפקס חבר, המקנה לו זכות לקבל עבודה בלשכת-העבודה בעיר, בעת שיחורו. אולם קשה למצוא עבודה לכל נער, וגם לא כל נער אפשר להוציא מחוץ למוסד. העבודה בבתי-המלאכה של עונן מספקת אמנם תסו-קה, אך לא תשלום. בשים לב לעובדה כי דמי-הכיס החודשיים של נער הם 2.800 ל"י, וכי מסכום זה חייב החניך לשלם עבור סיגריות וביקור בקולנוע, האפשרות להריוח עוד כמה לירות הינה חשובה ביותר, לא רק להקלת מצבו של הנער, כי אם מהמרה לעבוד וכצעד מעשי לקראת ההרגל להשיג כסף בעמל ולא בגניבה.

לפני הסורג: מנהל המוסד טיבי גרום

מחמשת בתי-המלאכה של המוסד: מסגריה, נגריה, סנדלריה, מתפרה ומכבסה. אחריה-צהריים עובדים הם שעתיים נוספות ומתעסקים במישחקי ספורט וחברה בהודרכת מדריכיהם, או לומדים בכיתות מיוחדות.

ממכת ראשון, אין אלה חיים קשים במיוחד. על כל פנים, אין להשתתם אל החיים בבית סוהר. אך עבור הגברברים היושבים בעונן, אין החיים שם קלים כלל ועיקר. כי מזה שנים — ולעתים שנים רבות — לא היו תחת עול משמעת, לא הכירו בחובה כלשהי כלפי החברה. אחד מהם יושב במעון מפני שמגיל 12 הסתובב ברחובות בארשבע, בחברת פושעים מבוגר-רים ממנו, ובליל ההפגנה העדתית שם, לפני כחצי שנה, היה אחד ממידוי האבנים בחלונות הראחה. שני הוא הכייס המפורסם ביותר בארץ. אחיו המבוגר, היושב בכלא, הוא אחד ממבריחי החשיש הגדולים בארץ. שלישי הוא בן של אקדמאי יליד-גרמניה, אשר המריבות התכופות בין הוריו דחפו אותו לרחוב ולשוורתיה של כנופית גנבים. רביעי הוא תושב ואדי סליב, שביום ההפגנה בהדרה-כרמל ליהא את המפגינים ואסף אחריהם מחלונות הראחה המנופצים. כדי להביא נערים אלה ליידי חיים חברתיים כלשהם, במסגרת קבועה וממושקעת, חייבים המדריכים לנהל מלחמה עיקשת יומיומית בהרגלים שהגברברים קנו במשך שנים של עוובה.

מקרהו של דובי הוא דוגמה קלאסית. שעה שישבתי בחדרו של מנהל המוסד, הגיעו לשם שני שוטרים. "אנו מחזירים לכם את דוידוביץ' דובי", הודיעו למוכיר המוסד, שקיבל מידיהם את הגברבר פרוץ-השיער ונתן תמורתו קבלה רשמית. דובי, גברבר בן 15, היה לבוש בלוי-ג'ינס וחולצה מלוכלכת, על לחיו התערבבו פצעי-בגרות וניצנים של זקן. אצבעות ידו הימנית היו מוכתמות בניקוטין של סיגריות אינספור. "למה ברחת?" שאל המנהל. "למה שלא טוב לי כאן", השיב הגברבר.

מה בדיוק לא טוב לו? החברה הגדולים. אומרים לי קום, שב, פה אסור לך לעמוד. ואם אני לא עושה מה שהם אומרים — טראח! ובכלל, פה רק מתקלקלים. מישומו כאן יצא בסדר?" המנהל מסביר לו כי זכותם של החתיקים יותר לדרוש ממנו שיסתגל לסדרי המקום, ביחוד מאחר וחלק מהם ממלאים תפקידים כעוררי המדריכים. ואשר לתוצאות השחיה